

Yerel Yönetimlerin Demokratikleşmesinin Bir Aracı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları -Türkiye İçin Kısa Bir Değerlendirme-

Ercan Oktay

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

Şerife Pekküçükşen

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü

Özet

Halkın taleplerinin yönetime iletilmesinde çok önemli araçlardan birisi olan sivil toplum kuruluşları, özellikle 1980 sonrasında, katılımı artırmaya ve demokrasinin tabana inmesine yönelik çalışmalara da öncülük etmişlerdir. Bu bağlamda yerel yönetimlerin demokratikleşmesinin gerekliliği anlaşılmış, güçlü bir yerel demokrasinin ulusal düzeyde de güçlü bir demokrasiyi doğuracağı inancıyla, yerel yönetimleri demokratikleştirme çabaları hız kazanmıştır. Sivil toplum kuruluşları bu çabaların en önemli aktörlerinden birisi olarak ön plana çıkmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının bu yöndeki çabalarını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, yerel yönetim yerel demokrasi ilişkisi tartışmasını ve sivil toplum kavramını ele almakta, 1980 sonrası Dünya’da ve Türkiye’deki gelişmelere değinerek, Türkiye için kısa bir değerlendirme yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, Yerel Yönetimler, Demokratikleşme

Civil Society Organizations as an Instrument of Democratization of Local Governments - A Brief Evaluation for Turkey-

Abstract

Civil society organizations that have been one of the very important instruments of the public’s demands’ transfered to the administrations –especially after 1980- have guided to upgrade the participation and the works that the democracy’s coming down to the substructures . In this context the necessity of local governments’ democratization’s has been understood, with the belief of a powerful local democracy’s giving birth to a powerful democracy in also the national level the efforts of democratization of local governments have gained speed and civil society organizations have been come into prominence as one of the most important actors of these efforts. This article which aims to show the contributions of civil society organization’s in this direction explains the debates of the relationships of local government and local democracy, the concept of civil society , with mentioning the developments in Turkey and in the World after 1980, makes a brief evaluation for Turkey.

Keywords: Civil Society Organizations, Local Government, Democratization

1.Giriş

Halka en yakın yönetim kademesi olarak yerel yönetimler, karşıt görüşlere rağmen demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından birisidir. Yerel yönetimlerin, “halkın halk tarafından halk için yönetilmesi” şeklinde tanımlanan demokrasinin okulu olarak görülmesine temel teşkil eden özelliği ise, halkın kendi kendini yönetmesine olanak veren, yönetime karşı denetim mekanizmalarının merkezi düzeyde olduğundan daha kolay harekete geçirilebileceği ve aynı zamanda halka demokrasi eğitiminin verildiği kuruluşlar olmasıdır. Yerel düzeyde demokrasinin sağlanması yada daha güçlü temeller üzerine oturması için yardımcı mekanizmalardan birisi sivil toplum kuruluşlarıdır. Gönüllülük temeline dayanan sivil toplum kuruluşları halkın taleplerinin yönetime iletilmesinde önemli bir araçtır. 1980 sonrasında gerek dünyadaki gelişmeler, gerekse bunların yansıması olarak ülkemizdeki gelişmeler sivil toplum kuruluşlarının önemini daha da arttırmış, bu kuruluşları yerel yönetimlerle birlikte, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından birisi haline getirmiştir.

Sivil toplum kuruluşlarının yerel yönetimlerin demokratikleşmesine katkılarını, Dünya’da ve Türkiye’deki gelişmeler paralelinde ele alarak ortaya koymak amacıyla güden bu çalışma, kavramsal bir çerçevenin oluşturulması için yerel yönetim yerel demokrasi ilişkisi tartışmalarını ve sivil toplum kavramını ortaya koyduktan sonra, demokrasi-sivil toplum bağının özellikle küreselleşmeyle birlikte ve dolayısıyla 1980’den sonra önem kazanmasından dolayı 1980 sonrasında Dünya ve Türkiye’deki gelişmeleri ele almış ve son olarak, Türkiye’de yerel yönetimlerin demokratikleşmesinde sivil toplumun rolü üzerinde durmuştur.

2.Yerel Yönetim Yerel Demokrasi İlişkisi Tartışmaları

Yerel yönetimler, “merkezi yönetimin dışında, yerel bir topluluğun ortak gereksinimlerini karşılamak amacıyla oluşturulan, karar organlarını doğrudan halkın seçtiği, demokratik ve özerk bir yönetim kademesi, bir kamusal örgütlenme” olarak tanımlanabilir (Bozkurt ve diğerleri, 1998: 258). Kamu hizmeti olarak adlandırılan bu “ortak gereksinimler”, devlet yada kamu tüzel kişileri veya bunların gözetim ve denetimindeki girişimler tarafından, kamu yararını sağlamak için yürütülen ve topluluğun geneline sunulmuş bulunan sürekli ve düzenli etkinliklerdir (Onar, 1992:13). Niteliği gereği bazı kamu hizmetlerinin merkezi yönetimce ulusal düzeyde gerçekleştirilmesi gerekirken, bazı hizmetler de yalnızca bir yerel topluluk ölçeğinde ele alınabilir. Genellikle kabul gören bir düşünce yerel nitelikli hizmetlerin yerel yönetimler tarafından yerine getirilmesi gereğidir (Özdenkoş, 1999: 81). Yani yerel nitelikli birtakım hizmetlerin karşılanması ihtiyacı, yerel yönetimlerin en temel varlık nedenidir. Ancak yerel nitelikteki bu ihtiyaçlar karşılanırken, etkin, verimli ve demokratik bir yerel yönetimin oluşturulması gereği ortaya çıkmaktadır.

Günümüz liberal demokrasi anlayışı çerçevesinde, yerel yönetimlere demokrasinin bir parçası olan hayati kurumlar gözüyle bakılmakla birlikte, tarihsel gelişim sürecinde yerel yönetimlerin demokrasi ile bağlantısının olmadığı hatta, birbirlerine karşıt güçler oldukları şeklinde tartışmalar var olagelmıştır (Hill, 1974:20).

Yerel yönetimlerin demokrasi ile ilişkisi konusunda üç ayrı görüş vardır (Hill, 1974: 23-24): Bu görüşlerin birincisi, Tolman Smith'in görüşüdür. Tolman Smith, İngiltere'de faydacıların reformlarına karşı çıkan ilk kişidir (Wickwar, 1970:23). Ona göre, gücünü geleneklerden alan kurumlar olarak yerel yönetimler, demokratik seçim ilkesine aykırı ve gereksiz kuruluşlardır. İkinci görüş Moulin ve Langrod'un görüşüdür. Onlara göre, çoğunluğun yönetimi, eşitlikçilik, standartların düzenliliği gibi ilkeler temeline dayanan demokratik teori ile; sınırlı, farklı, çeşitli ve potansiyel olarak oligarşik ve yolsuzluk eğilimine sahip yerel yönetimler birbiri ile bağdaşamaz. Langrod yerel yönetimlerle demokrasi arasında ilişki kurulmasını bir yanılğı olarak görmekte ve bu yanılğıyı, batı uygarlığının gelişiminde iki kurumun da eş zamanlı gelişmesine, demokrasinin asıl temeli olan demokratik iklim ile demokratik kurumların birbiri ile karıştırılmasına ve yerel yönetimlerin olası fakat kaçınılmaz olmayan demokratik işleyişinin genel demokrasi olarak anlaşılmasına bağlamaktadır. Langrod yerel yönetimleri demokrasi için bir siyasal eğitim ortamı olarak görmenin yanlış olduğunu iddia etmektedir (Pustu, 2005:125). Moulin ise, yerel yönetimlerin demokrasinin eğitim merkezi olduğu fikrini çürütmüştür. Uygulamada bireylerin yerel ilgileri çok sınırlıdır. Üstelik merkezi hükümetin yapısı da yerelden çok farklıdır. Bu yüzden yerel tecrübe ve bilgi, ulusal meselelere uygun değildir (Hill, 1974: 24). Üçüncü görüş John Stuart Mill'in görüşüdür. Mill'e göre, yerel yönetimlerle demokrasi arasında doğrudan bir ilişki vardır ve bu ilişki zorunlu bir ilişkidir. Mill; "halk vergi ödüyorsa, ulusal düzeyde olduğu kadar yerel düzeyde de söz sahibi olmalıdır" diyerek, yerel yönetimlerin demokrasinin kurulması ve yerleşmesi için okul görevi yapacağını söylemektedir.

Tocqueville de Mill gibi, yerel yönetimleri demokrasinin temel ögesi ve birer siyasal eğitim aracı olarak görmüştür. Amerikan devriminde halk egemenliği ilkesinin yerel yönetimlerden çıktığını ve oradan devleti etkilediğini söyleyen Tocqueville, demokrasinin tabandan tavana doğru gelişeceğini, bunda da yerel yönetimlerin çok etkili olduğunu belirtmiştir (Görmez, 1997: 32). Whalen ise, gücün merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında bölünmesinin ortaya çıkartacağı sakıncaları öne sürerek yerel yönetimlere karşı çıkanlara, gücün merkezi yönetimle yerel yönetimler arasında bölünmesinin bir sorun olmadığını söylemektedir. Katılım ve geleneksel politik çatı, yerel yönetimlerin devlet içindeki yerini belirler. Yerel yönetim politik geleneğin bir parçasıdır ancak, özerk yönetime ulaşmadan ziyade kamu hizmetlerini yerine getirmenin bir

yaludur (Hill, 1974: 23). Yine, Keith Panter-Brick, “eğer yerel düzeyde topluluklar demokratik bir biçimde yönetilmiyorsa, ülkenin demokratik olduğunun ileri sürülmesine olanak yoktur” tespitini yapmaktadır (Hill, 1974: 24).

Yerel yönetimlerle demokrasi arasındaki ilişki, Neo-Liberal düşünürlerce de özellikle vurgulanmaktadır. Hayek ve Nozick gibi düşünürler, kişi özgürlüğü, çoğulculuk, merkezi yönetimin sınırlandırılması üzerine çalışmalar yapmaktadırlar (Görmez, 2005: 30). Hayek, yerel yönetimlerle demokrasi arasında doğrudan bir bağ kurarak, yerel yönetimlerin yeterli ölçüde gelişmediği yerlerde demokrasinin sağlıklı işlemeyeceğinin altını çizmektedir(Görmez, 2005: 30).

Bu görüşler çağdaş demokrasinin kurulma ve gelişmesinde yerel yönetimlerin vazgeçilmez rollerini ortaya koymaktadır.

3.Sivil Toplum Kavramı

Demokrasinin geliştirdiği sosyal ortam esas itibariyle iktidarın müdahale alanı dışında ve iktidara karşı durabilecek ara grupların varlığı ile karakterize edilmektedir. Bu süreç önce iktidarın keyfiliğinin önlenmesi, sonra da iktidarın halka ve yönetilenlerin rızasına dayanması yönünde bir anlayışla tamamlanmaktadır. Bu anlayışın kökleri çok eskiye gitmektedir. “Aristo demokrasinin ve istikrarın varolabilmesi için orta sınıfların varlığına dikkat çekerken, Toçhqueville, Lipset gibi demokrasi teorisyenleri de iktidarı sınırlayacak aile, din, topluluk gibi ara kurum ve oluşumların önemine dikkat çekmektedirler” (Aytekin, 2001: 27) ve burada sivilite kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Sivilite, demokrasinin kemale ermesi için kesin bir şart olan, toplumsal demokratik bilinçlenmenin sosyal örgütlenme tarzı olarak ifade edilebilir ve bu yönüyle “demokrasinin bir rüknü değil, ancak kemale ermesi için mutlaka elzem bir şarttır” (Hocaoğlu, 1997: 106-108).

Sivil toplum anlayışı, günümüzde herhangi bir toplumda bir kez biçimsel demokrasi düzeyine ulaşıldıktan sonra bu sürecin nasıl devam ettirilebileceği ve yeniden üretilebileceği ile ilgili sorunların merkezinde yer almaktadır (Ercan, 2002: 69). Hükümet dışı kuruluşlar, gönüllü kuruluşlar gibi isimlerle de adlandırılan sivil toplum kuruluşları, Montesqueu ve Machiavelli gibi düşünürlerce “ara yapılar, ara tabaka yada kuruluşlar” biçiminde algılanmıştır (Yıldız, 1996: 5). Bu tür örgütler Birleşmiş Milletler Ana Sözleşmesi’nde “Non Governmental Organizations (NGO)” olarak adlandırıldığından, uluslararası literatürde de NGO kavramı daha yaygın olarak kullanılmaktadır.

“Sivil toplum örgütleri, üyelerin katılımına olanak veren, demokratik, merkezi yönetimden özerk, toplum yararı kavramına kamusal bakıştan ayrılan örgütlerdir. Karar alma süreç ve mekanizmalarının sivil toplum içinde tutulması ile toplumun daha katılımcı, daha çoğulcu, daha demokratik olması hedeflenmektedir (Özer, 2000: 133)”. Bir başka

tanımda sivil toplum kavramı, “devlet denetimi veya baskısının ulaşmadığı veya belirleyici olmadığı alanlarda, bireylerin/grupların devletten izin almadan, kovuşturmaya uğrama korkusu taşımadan ve ekonomik ilişkilerin baskısından da büyük ölçüde bağımsız olarak hareket ederek tutum belirleyebildikleri, sosyo-kültürel etkinliklerde bulunabildikleri gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerin, etkinliklerin ve kurumların oluşturulabildiği bir toplumu ifade eder (Atar, 1997: 98).”

Sivil topluma yönelik tanımlarda en çok ortaya çıkan özellik, sivil toplumun devlet aygıtına göre durumudur. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları, devlet aygıtı dışında bireyler tarafından bir araya gelerek oluşturulan yapılardır (Öner, 2001: 60). Bir oluşumun sivil toplum olarak tanımlanabilmesi o oluşumun devletin kurumsal yapısının dışında olmasına bağlı olduğu kadar (Çukurçayır, 2002: 150), bireyin kendi kaderini tayin etme gücüne de bağlıdır (Sarıbay, 1998: 26).

Yapılan bu tanımların içerisine, dini gruplardan sosyal yardım amaçlı gruplara, ulusal veya bölgesel olarak örgütlenmiş gruplardan üyelik temelli klüplere, gıda dağıtımı veya aile planlamasıyla ilgilenen belirli bir konuda uzmanlaşmış gruplardan uluslar arası kalkınmanın sağlanması veya insan haklarının yaygınlaştırılması için çalışan gruplara, oldukça geniş bir yelpazede faaliyet gösteren gruplar girmektedir (Tosun, 2003: 241).

Sivil toplum kuruluşlarının tanımlarından bazı ortak özellikleri alırsak sivil toplumun özelliklerini gruplandırabiliriz. Bunlar (Acı, 2005: 26-27):

✓ Genel olarak kamusal alandaki* tüm bireylerin katılımına açık kuruluşlar, dernekler, sivil oluşumlar gibi yurttaşların gönüllü katılımı ile oluşan birlikteliklerdir.

✓ STK’ların siyasal iktidar karşısında özerk yada bağımsız olmaları esastır.

✓ Tek renkli değildirler, heterojen yapıdadırlar.

✓ STK’lar yasal kurumlardır. Bu nedenle bu kuruluşların kendi iç işlerinde insan haklarına saygı kurumsal düzeyde garanti altındadır.

✓ STK’larda üyeler arasında sivil davranış ruhu egemendir. Bu nedenle aralarında karşılıklı saygı ve dayanışma ruhu ile hareket ederler.

✓ STK’lar aynı zamanda ütöpik bir potansiyeli bünyesinde barındırırlar. Bu kuruluşlar spontane oluşmuşlardır.

Sivil toplum kuruluşları ile ilgili olarak değinilmesi gereken bir nokta, yerel yönetimlerin de sivil toplumun bir parçası olarak algılanması ve bu anlamda bir bütünlük taşıdığıının söylenmesidir. Magnusson, belediyelerin devletin değil, sivil toplumun bir parçası olduğunu belirterek bu görüşü paylaşmıştır (Magnusson, 1986: 5’den aktaran, Görmez, 1997: 65). Eryılmaz da, yerel yönetimlerin orijin itibarıyla sivil toplum kurumu olarak gelişmeye başladığını belirtmekte ve önce yerel düzeyde gelişmeye

* Kamusal alan sivil toplumun faaliyet alanı yani, bireylerin devletten bağımsız olarak ve kendi kişisel yararlarını gözetmeksizin toplumun genel çıkarı için etkinliklerde bulunduğu geniş bir alan olarak tanımlanmaktadır.

başlayan demokrasi pratiklerinin sonra ulusal düzeye intikal ettiğini belirtmektedir (Eryılmaz, 2002: 7).

Yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşu olarak merkezi iktidarın gücünü sınırlarlar ve toplumdaki güçleri dengeleyerek, demokratik toplum oluşumuna katkıda bulunurlar (Görmez, 1997: 59). Yerel yönetimler, halkın kendi özgür iradesi ile seçmiş olduğu organlar vasıtasıyla kendi kendini yönetmesine imkan veren kurumlardır. Bu özellikleriyle bir sivil toplum kurumu olarak, tabana dayalı şekilde ortaya çıkmış olmalarından dolayı, yurttaşlık bilincinin gelişmesine katkıda bulunarak, siyasal katılımın gerçekleşmesini sağlarlar (Özer, 2000: 133). Bu açıdan, yerel yönetimler üstlendikleri fonksiyon itibariyle sivil toplum kurumu olarak nitelendirilebilirler. Ancak, oluşumları itibariyle devlet mekanizması içinde ve onun bir parçası olduklarından yani kamu gücünü kapsadıklarından ve sivil toplumun “devlet müdahalesi dışında” oluşmasının, oluşumunun ön koşullarından birisi olması nedeniyle yerel yönetimler için gerçek anlamda sivil toplum kuruluşu diyemeyiz. Zira, Batı’da kökü kente ve kentsel etkinliklere dayanan ve bu süreçlerin sonunda kentlerin özerklikleri, kitle iletişim araçlarının gelişimi, kamuoyunun oluşması, kent ahalesinin ekonomik ve siyasal hak ve imtiyazlara sahip olması, ilk kentsel örgütlenmelerin ortaya çıkması, güçler ayrılığı ve kent meclisleri gibi sonunda sivil toplum olarak adlandırılan kurumlaşmalara evrilen tarihsel süreç (Mardin, 1995: 1918-1922), ülkemizdeki gibi gelişmemiş, yerel yönetimler halka dayanan sivil toplum kurumlarından çok, devletçe tepeden inme kurumlar olarak oluşturulmuş ve bu kurumlar halk tabanına dayanmamıştır (Özer, 2000: 134).

4.1980 Sonrasında Dünya’da ve Türkiye’de Durum

1980 sonrasında dünyadaki gelişmelerden bahsederken değinilmesi gereken en önemli faktör küreselleşmedir. Küreselleşmenin bir kavram olarak ortaya çıkışı, soğuk savaşla bağlantılı olsa da, etkilerini yoğun olarak hissettirdiği ve günlük yaşantımızda bile kavramı sıklıkla kullanır hale geldiğimiz dönem 1980 sonrasına tekabül etmektedir.

Küreselleşme sürecinin başlamasında 1970’lerde ortaya çıkan kriz koşulları belirleyici olmuş, bu durum mevcut ulusal ekonomiler arasındaki bölünmeye bir son verilmesini ve dünya çapında açıklık politikalarına geçilmesi ihtiyacını yaratmıştır. Neo liberal politikalar bu açıklık ve ekonomideki liberalleşme stratejilerinin genel politikası olarak 80’lerden itibaren dünya çapında uygulanmaya konulmuştur (Özdek, 1999: 26-27). 1990’lı yılların başından itibaren dünyada siyasi blokların, kamplaşmaların ortadan kalktığı, ekonomik, sosyal ve kültürel yönden ülkelerin birbirine daha çok bağımlı hale geldiği, liberal eğilimlerin güçlendiği, teknolojik gelişmelerin sınır tanımaz hale geldiği yeni bir dönem başlamıştır.

Küreselleşmenin etkilerinin yoğun olarak hissedilmeye başlanmasından sonra, bu süreçle bağlantılı olarak uluslararası seviyede, gerek uygulama açısından gerekse düşünce düzeyinde pek çok değişiklik gerçekleşmiştir. Bunlardan birisi, küreselleşmeye koşut olarak ama ona zıt olmayacak şekilde yerelliğin önem kazanması ve yerel değerlerin ön plana çıkmasıdır. Bir yandan yerelliğin önem kazanması diğer taraftan sermayenin ve gücün uluslar arasılaşması sürecine karşı “ulus devlet = ulusal kimlik” denkleminin gittikçe gücünün kırıldığı ve ciddi bir meşruiyet kriziyle karşı karşıya kaldığı görülmektedir (Keyman, 2000: 17). Gelişmekte olan ülkelerde son zamanlarda daha da derinleşen ekonomik, sosyal ve siyasi krizler, sermayenin uluslar arasılaşması gibi küresel ekonomideki kapsamlı değişiklikler, teknolojik ilerlemenin toplumsal süreçler ile ulus devletler üzerindeki etkilerinin yoğunlaşması, devletler hakkındaki temel soruları tekrar gündeme getirmektedir (Saygılıoğlu ve Arı, 2003: 4). Küreselleşmenin ulus devlet aleyhindeki yanını sosyolog Daniel Bell’in ulusun artık büyük problemleri çözemeyecek kadar küçük, küçük problemleri çözemeyecek kadar büyük olduğu şeklindeki saptaması çok iyi anlatmaktadır (Bell, 1987’den aktaran, Kara, 2001: 3).

Küreselleşme sürecinde ulus devlet, yetkilerinin bir çoğunu bir taraftan uluslar arası kuruluşlarla, diğer taraftan da yerel otoritelerle paylaşmaya başlamıştır. Bir zamanlar ulus devletin sorumluluk alanı içinde yer alan savunma, ekonomi, yönetim gibi pek çok alan artık büyük ölçüde IMF, Dünya Bankası, WTO, NATO, BM gibi uluslar arası kuruluşlar yada bölgesel düzeydeki siyasi ve ekonomik birlikler (Avrupa Konseyi, Avrupa Merkez Bankası) temelinde koordine edilmektedir (www.canaktan.org, 2002). Bu durumda “sistemi salt devlet odaklı olmaktan çıkartmaktadır (Ulugay, 2000: 108)”.

Ulus devletin rolünün tartışılır hale gelmesine neden olan bu faktörler, demokrasi ve katılım algısında da değişiklik yaratmıştır. Demokratik sistemde tüm yurttaşlar, kendilerine uygulanan kuralların ve bunlarla ilgili kararların kendilerince alınması ve yaptırıma bağlanması için hem haklara hem de ödevlere sahiptirler (Çukurçayır, 2002: 11). Halk genel ve eşit oyla, egemenlik hakkını kullanır ve kendini yönetecek kişileri seçer. Demokrasiden beklenen siyasal gücün oluşumunun demokratikleşmesidir. Siyasal gücün demokratikleşmesinden anlaşılansa toplumda yaratılan oydaşmanın doğrudan siyasi güç haline gelebilmesidir (Tekeli, 1999: 245). Ancak temsil esasının yıpranması nedeniyle bugün dünyada temsili demokrasiden, katılımcı demokrasiye geçme çabaları görülüyor. “Bireylere kendileriyle ilgili kararlara katılabilme olanağının tanınması; ortak karar almanın seçimler dışındaki yöntemlere de başvurmayı gerektirmesi, siyasal olmayan konulara katılımın bireyleri eğitici işlev görmesi” katılımcı demokrasiyi, temsili demokrasi anlayışından ayıran noktalardır (Çukurçayır, 2002: 13).

“Demokratik An”, “Demokratik Devrim”, “Demokrasinin Yeni Dalgası” gibi adlarla nitelenen bu olgu artık dünyanın her yanında insanların ve toplumların otokratik, baskıcı, merkeziyetçi ve kapalı çevrelerde yaşamak istemediğini, kendi hayatlarını ve çevrelerindeki insanların hayatlarını biçimlendiren olay ve süreçlere aktif bir biçimde katılma konusunda kesin kararlı olduklarını, yaşamı geleceğe ertelemeye razı olmadıklarını ve insan hayatının saygınlığı için, ne pahasına olursa olsun, mücadeleye hazır olduklarını açıkça göstermektedir (Yıldırım, 1993: 13). Bu mücadelenin araçlarından birisi de yerel yönetimlere hak ettikleri önemin verilmesi ve birer siyasal eğitim aracı olarak algılanmalarının sağlanmasıdır. Yerel yönetimlere gereken önemi vermeyen bir demokrasi kökünden sarsılmış olmaktadır. En küçük sorunlarda bile yetkili görülmeyen halk, seçim günü kendisinin ve ülkesinin kaderini elleri arasında taşıyacak kişileri seçmede son derece yeterli sayılacaktır. “Oysa vatandaşlar için bir çeşit siyaset okulu olan yerel yönetimleri tam olarak işletip katılımı bu noktada sağlamayan demokrasi, alt yapısız bir biçimden ibaret olacaktır. Böyle bir demokrasi ise, en küçük sallantıda yıkılacak yada önemli zararlara uğrayacaktır (Türkbağ, 2002-2003: 66).”

Bugün demokrasi kavramı dünyayı sarmakta ve dünya küresel telekomünikasyon sistemleri sayesinde demokrasiyi öğrenmektedir. Bu sürecin sonunda yeni dönemin dünyanın dört bir yanında bilgisayar ağlarıyla birbirine bağlanan ve kendi kendini yöneten halkların dönemi olacağı belirtilmektedir (Güzelcik, 1999: 9). Kentsel siyasetler çerçevesinde, kentlerin telekomünikasyon ve telematik ağlarına yönelik elektronik merkezlere dönüşümü, halk seviyesinde ve yerel yada bölgesel yetke düzeyinde ‘elektronik demokrasi’ versiyonlarını oluşturma girişimleriyle birleştirilmiştir. Tüm bu çabalar daha demokratik ve daha katılımcı bir yönetim içindir.

Demokrasiyi tabana yaymayı ve katılımı artırmayı amaçlayan bu çabalara, sivil toplum kuruluşları yardımcı olmakta, hatta bu süreçte temel rol oynamaktadır. Zira, çağdaş demokrasiler başlıca üç temel sektöre dayanmaktadır. Kamu sektörü (birinci sektör), özel sektör (ikinci sektör), kar paylaşırma amacı gütmeyen ve kamu yararına çalışan vakıf ve dernek gibi gönüllü kuruluşlar (üçüncü sektör). Günümüzde ulusal, uluslararası alanda hızla örgütlenen bu sektöre üçüncü sektör, bağımsız sektör veya vatandaşlar sektörü denmektedir (Demirel ve diğerleri, 2002: 135).

Tüm bu gelişmeler, devletin yeniden yapılandırılmasını gündeme getirmiş ve yeniden yapılanmanın araçları özellikle gelişmiş ülkeler tarafından bir nevi formüle edilerek az gelişmiş ülkelere sunulmuştur. Bu araçlardan birisi de yönetim olarak Türkçe’ye çevrilen çok aktörlü yönetim yaklaşımıdır. Yönetişim mekanizmasındaki üç sacayağından birisi olan sivil toplum kuruluşları, iyi yönetimin sağlanabilmesi için anahtar bir konuma oturtulmuştur.

Dünya’da bu gelişmeler yaşanırken, 1980 sonrası Türkiye’sine bakıldığında, 1980 yılının ilk yarısının 24 Ocak kararlarıyla özdeşleşen bir dönem olduğu görülür. 1980’li yılların başında Amerika ve Avrupa’da yeni sağ iktidarların başa gelmesi ile devletin yeniden yapılandırılması ve daha verimli ve etkin bir yönetim için devletin küçültülmesi gerekliliğinin gündeme gelmesi (Yayman, 2000: 135), 1980 sonrası Türkiye’sine de yansımış, 24 Ocak kararlarının mimarlığını yapan Özal’la birlikte liberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır. 1980 öncesinin kapalı ekonomisinde dış rekabetten uzak kalan Türk sanayisi, 24 Ocak kararları ile liberal ekonomi yolunda ilk adımları atıp ihracata yönelmiştir. Ekonomik program ile birlikte Türkiye, ülke ekonomisini dışa kapalı bir hale getiren ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisini terk etmiş ve "ihracata dayalı sanayileşme" stratejisini benimsemiştir (Sapmaz, www.tgrthaber.com.tr, 2007). 1980 yılının ikinci yarısı ise, Türkiye’de demokrasinin kesintiye uğradığı ve 1983 seçimlerine kadar devam eden bir ara dönemin başlangıcıdır. Milli Güvenlik Konseyi’nin yönetiminde kalınan bu ara dönemde, belediye meclisleri feshedildiğini, belediye başkanlarının görevden alındığını, yeni bir anayasanın yürürlüğe girdiğini görüyoruz. 1982 Anayasası ile sendikal özgürlükler kısıtlanarak, sendikalara ve derneklere siyaset yasağı getirilmiş, toplu sözleşme ve grev hakkı sınırlanmış, ayrıca memurların sendikadan sonra, dernek de kurmaları yasaklanmıştır.

1980’lerin başında, askeri yönetim döneminde, bir yandan merkeziyetçiliği daha da güçlendirmeye yönelik bazı adımlar atılırken (1980 askeri müdahalesinin gerçekleştirdiği reformların iki temel amacının bulunduğu kabul edilmektedir: 1960 ve 1970’lerde hızlı şehirleşme esnasında gündemden güne büyüyen ve artan şehir problemlerini çözmek için yöresel idarelerin yeniden teşkilatlandırılması ve merkezi idarenin otoritesini yeniden kurmak için, merkezi kontrolün yeniden tesisi (Yatkın, 2002: 6)), aynı zamanda toplumsal iş bölümünü yeniden değerlendirmeyi ve yerel yönetimleri kaynaklar açısından güçlendirmeyi amaçlayan gelişmeler de olmuştur. 1983’te iktidara gelen Anavatan iktidarı beraberinde, yerel yönetimleri de etkileyen yeni sağ ve neo liberal ideolojiden esinlenen, bir dizi kavram ve uygulama getirmiştir. “Belediyelerde özelleştirme ve alternatif hizmet sunma biçimleri, belediye şirketleri, Dünya Bankası modelinde şekillenen yarı özerk altyapı kurumları ve büyükşehir belediyelerinin diğer belediyelerden ayrıştırılması bu dönemin önemli uygulamaları arasında sayılabilir” (Göymen, 2000: 4). 3030 sayılı kanunla Türkiye’de anakent yönetimine geçilirken genel olarak hizmetlerin etkinliği ve yerel demokrasi amaçlanmıştır (Eke, 1985: 53). Yakın zamanda ise, AKP iktidarı ile uzun zamandır gündemde olan yerel yönetimlerde yeniden yapılanma, çıkarılan 5393 sayılı Belediye, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunlarıyla

gerçekleştirilmiş ve kanunlar günümüz koşullarına göre güncelleştirilmiştir.

5.Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Yönetimlerin Demokratikleşmesine Katkıları

Ülkemizde özellikle 1980’lerden sonra tartışılmaya, 1990’lı yıllardan bu tarafa da artan düzeyde ilgi görmeye başlayan sivil toplum kavramının genel itibarıyla; “devletin ve devlet otoritesinin dışındaki ekonomik ve toplumsal alanı nitelendirmek için kullanılan ve kendi ilke ve kurallarına göre işleyen, otorite alanı dışında kendi kendini düzenleyen özerk alan” şeklinde tanımlandığını (Öner, 2001: 59) yukarıda belirtmiştik. Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarından ve yerel demokrasiye katkılarından bahsedilecekse, öncelikle yerel yönetim ve sivil toplum geleneğine kısa da olsa göz atmak gerekir.

Çağdaş demokrasinin en önemli iki özelliğinden birisi çoğulculuk diğeri de katılımcılıktır. Çoğulculuk ve katılımcılık da daha çok örgütlenme ile olabilmektedir. Ancak demokrasi geleneğinin olmadığı toplumlarda sivil dayanışma ve sivil toplum örgütleri olabilir mi? (Abay, www.iibf.ogu.edu.tr, 2007)

Çok tartışmalı olsa bile Türkiye’de İslam dininden ve Osmanlı pratiğinden beslenen güçlü bir sivil geleneğin olduğu söylenebilir. Tarihsel olarak sivil toplumun zayıflaması, devletin ve toplumsal pratiklerin İslam ve Osmanlı’dan kopuşları oranında gerçekleşmiştir. Osmanlı güçlü zamanlarında siyasi birliği ve güçlü barışı temel alan bir örgütlenme modeli geliştirmişti. Sivil toplum kavramını batılı muhtevası ve formuyla sınırlı tutanlar, Osmanlı’da hayli geniş toplumsal fonksiyonları üstlenmiş bulunan cemaat ve sosyal örgütlenmelerin sivil topluma karşılık olamayacaklarını, çünkü bunların özünde devletle çatışma içinde olmadıklarını söylemektedirler (Bulaç, 1997: 247). Benzer bir görüş Sarıbay tarafından ortaya atılmakta ve tevhid geleneğine sahip olan İslam dininde farklılıkların hoş karşılanmayacağı, dolayısıyla sivil toplumun yadsınacağı söylenmektedir. Olumsuz görüşlere rağmen, Anadolu medeniyetlerindeki ahilik teşkilatının, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki vakıflar, dini cemaatler, loncaların bu coğrafyanın sivil toplum geleneğini oluşturduğu ifade edilebilir (Çepel, www.usakgundem.com, 2007).

Bu miras, olumlu ve olumsuz yönleriyle yeni bir toplum vücuda getirmeye yönelik Cumhuriyet’e taşınmıştır. 1930’lu yılların parti devlet bütünleşmesi neticesinde devletçi elitin öngörmediği alternatif hiç bir sosyal oluşumun devam etmesi söz konusu olmamış, sivil toplumun yeniden canlanması ancak 1950’lerde Demokrat Parti iktidarı ile olmuştur (Çaha, 2000: 236). DP iktidarı ile önceki dönemde yasaklanmış olan sivil unsurların gün yüzüne çıktığı görülmektedir. Sahneye çıkan sivil toplum unsurlarının başında dini gruplar, işveren kesimi, işçi sendikaları, köylü gruplar, farklılaşan medya gibi unsurlar gelmekteydi.

1980'den sonra Dünya'daki eğilimlere paralel olarak sivil toplum kuruluşları, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından birisi olarak anılmaya başlanmıştır. İnsanların gönüllü olup beraber bir şeyler yapma istekleri dayanışmayı getirmekte, bu da toplumdaki güveni sağlamaktadır. “Sivil toplumların fazla olduğu ülkelerde güven daha fazla olmakta, bu da beraberinde ekonomik ve siyasal istikrarı getirmekte, böylece demokratikleşme süreci hızlanmaktadır” (Keyman, 2004: 14).

Türkiye’de 80’li yıllarda başlayan ve 90’lı yıllar boyunca devam eden sosyo-politik bir değişim gerçekleşmiştir. Bu değişim ile güçlü devlet geleneğinden uzaklaşmış, yönetim mekanizmasında siyasi merkezin dışında daha çok aktör rol oynamaya başlamıştır. Türkiye ekonomisi ve kültürel hayatına devletin etkisi azalmış (Sarıbay, 2000: 105), daha doğrusu devlet gücünü toplumdaki diğer aktörlerle paylaşır hale gelmiştir. Bu durum, 1989 yılında Dünya Bankası’nın Afrika için hazırladığı bir raporla gündeme gelen ve yönetim mekanizmasının değişimini öngören, Türkçe’ye yönetişim olarak çevrilen “çok aktörlü yönetim” kavramıyla ilişkilendirilebilir. Kavram, “devlet toplumu yönetir” savını terk ederek, devletin dışındaki örgütlerin de devlet yönetimine eşit şekilde katılımını önermektedir. Devlet-toplum arasındaki karşıtlığın ortadan kaldırılması gerektiği düşüncesinden yola çıkan model, küreselleşmenin zorunlu bir süreç olduğu argümanından hareketle, küreselleşen bir dünyaya uygun bir iktidar tarzı, yeni bir devlet anlayışı ve yeni bir yönetim üslubu geliştirmeyi hedeflemektedir (Bayramoğlu, 2002: 85). “Yönetişim, çok aktörlü, kendisi yapmaktan çok toplumdaki aktörleri yapabilir kılan, insan haklarına dayalı performans ölçütlerini gerçekleştiren, ademi merkezi yönetim anlayışını benimseyen, devlete düzenleme rolü yükleyen, sorumluluk dengesini devletten sivil topluma kaydıran, karşılıklı etkileşimle yönlendirme sürecini öneren, kaynakların yönlendirilmesini kolaylaştıran, siyasal ve ekonomik gücün daha yaygın dağılımını içeren düşünceleri ve bireyle devlet arasında yeni bir ilişki biçiminin gelişmesini kavramsallaştırmak için kullanılmaktadır” (Tekeli, 2003: 226-227). Yönetişim kavramı, devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını kapsamakta ve geleneksel yönetimden farkını, özellikle halkın talep ve beklentilerini yönetime iletmede önemli rol oynayan sivil toplum örgütlerini yönetim mekanizmasına dahil etmesi oluşturmaktadır. Sivil toplum örgütleri, bu mekanizma içinde insanların yaşam çevrelerini biçimlendirme isteklerinin bir aracı ve “yaşamlarına sahip çıkmanın alternatif yöntemleri”nden birisi olarak ön plana çıkmaktadır (Çukurçayır, 2002: 212). Sivil toplum kuruluşları, bireysel taleplerin siyasi düzeyde yankı bulmasını sağlayan kuruluşlar olarak, demokrasinin temsili düzeyden kısmen de olsa doğrudan düzeye taşınmasında öncü bir rol üstlenmekte ve çağdaş bir toplumun temel yapı taşı olarak yerlerini almaktadır. Bu amaçlarına ulaşabilmede yönetişim kavramıyla sivil topluma yüklenen görevlerden birisi de, hesapverebilirliğin ve şeffaflığın

sağlanmasının denetimidir. Sivil toplum örgütleri özellikle yerel düzeyde bu fonksiyonlarını yerine getirmektedir. Çünkü yerel yönetimin üç aktöründen birisi olan yerel yönetimler, halka en yakın yönetim kademesi olarak, yerel demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından birisi iken, sivil toplum örgütleri de yerel bazda talepleri yerel yönetimlere iletmede, siyasal katılımı ve bu yolla yerel demokrasinin gelişimini sağlamada diğer bir aktör olarak ön plana çıkmıştır.

Siyasal katılım, vatandaşların siyasal sistem karşısında durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir kavramdır. Yerel anlamda siyasal katılımın sağlanabilmesi için ilgi, önemseme, bilgi ve eylemin bir arada olması gerekmektedir, yerel halk üzerinde bu etkiyi sağlayabilecek ise büyük ölçüde sivil toplum örgütleri olmaktadır (Üste, 2005: 52).

1980'lerin sonlarında merkeziyetçi, otoriter devlet yapısının toplum üzerindeki baskısının azalmasıyla siyasal katılım alanı yeniden hareketli bir görünüm kazanmaya başlamış, önemli bir siyasal katılım biçimi olarak STK'lar öne çıkmıştır (Aslan ve Kaya, 2004: 221). 1980'den sonra Türkiye'de sivil toplumun gelişmesi, devletin toplumsal yaşam üzerindeki gücünün azalmasına yol açan bir dizi tarihsel değişim ve dönüşüme bağlı olmuştur: ekonomide serbest pazar temelli ihracata dönük sanayileşmeye geçiş, siyasal ve kültürel yaşamda ortaya çıkan dinsel ve etnik temelli kimlik talepleri ve küreselleşme sürecinin başlaması, Türkiye'de sivil toplumun devlet denetimi dışında gelişmesini sağlayan etkenler olmuştur (www.tusev.org.tr, 2007). Bu süreçte sivil toplum kuruluşları, merkeziyetçi yapılanmayı adem-i merkeziyetçi bir yapıya çevirmede önemli bir rol oynamıştır. Merkeziyetçiliğini sürdürmek amacıyla devlet, ekonomi dahil olmak üzere hiçbir alanda topluma inisiyatif bırakmama yönündeki eğilimini terk ederek, 1980 sonrasındaki değişimlerle ve yeniden yapılanma girişimleriyle, yetkilerini daha fazla manevra sağlamak amacıyla kısmen de olsa yerel yönetimlere devretmiştir (Çaha, 2000: 302).

1980'lerden bu yana Türkiye'nin modernleşmesinde STK'ların rolü bulunmaktadır. Nitekim Türkiye'deki STK'ların % 56'dan fazlası 1980'den sonra kurulmuştur (Ak, 2003: 62). 1980 sonrasında merkez sağ ve merkez sol siyasi partilerinin etkin politika yürütme yeteneğinin giderek azalması nedeniyle bu partilere olan toplumsal destek azalmıştır. Böylece STK'lar güç kazanarak siyasal ve sosyal değişimin etkili aktörlerinden olmaya başlamıştır (Keyman ve İçduygu, 2003:224'ten aktaran www.usakgundem.com, 2007).

Varolan sorunlarını çözme yönünde de önemli bir potansiyele sahip olan STK'lar, yerleşik kurumları, örgütlenme yeteneği ve tartışma/ sorun-çözme yöntemleri ile birlikte, siyasi iktidardan bağımsız olarak kendi kendini idame ettirebilme kapasitesine sahip birer kuruluş olarak, demokrasi için gerçekten de büyük bir avantaj teşkil eder (Erdoğan, www.liberal-dt.org.tr, 2007).

6.Sonuç

Ulusal düzeyde demokratik bir yönetim yapısının olabilmesi için, demokratik düşüncenin tabandan başlaması ve her şeyden önce yerel yönetimlerde varılması gerekir. Yerel yönetimler de yapıları ve oluşumları gereği demokrasinin uygulanmasına uygun bir zemin hazırlamakta, hatta demokrasinin okulu işlevi görmektedir. Aynı şekilde sivil toplum kuruluşlarının da demokratik bir yönetim yapısı için olmazsa olmazlardan birisi olduğu söylenilebilir. Çünkü gönüllülük esasına dayanan sivil toplum kuruluşları, bireyle devlet arasında bir aracı işlevi görmektedir.

1980 sonrasında küreselleşmenin ve onunla birlikte ortaya çıkan devletin yeniden yapılandırılması çalışmalarının etkisiyle, sivil toplum kuruluşları önem kazanmaya başlamış, çok aktörlü yönetim yaklaşımının 90'larda estirmeye başladığı rüzgarla değişen yönetim mekanizmasının devlet ve özel sektörle birlikte üç aktöründen biri konumuna gelmiştir. Aynı dönemde ülkemizde yaşanan ihtilal ve yeni bir anayasa sonrası 3-4 yıllık bir dönemden sonra sivil toplum kuruluşları, yeni sağı temsil eden yeni bir hükümetle birlikte canlanmaya başlamış ve hem ulusal düzeyde demokrasi için, hem de ve daha öncelikli olarak yerel yönetimlerin daha demokratik bir yapıya kavuşması için önemli roller üstlenmiştir. Ülkemizde sivil toplum örgütlerinin yaptıkları faaliyetlerden çok, varlıklarının demokrasinin gelişmesine hizmet ettiği kanısı yaygın olsa da, çok geniş alanlarda faaliyette bulunan ve çoğunluğu 1980 sonrasında kurulmuş olan sivil toplum örgütleri, vatandaşlara yol göstermekte, demokratik bilincin oluşmasını sağlamakta ve vatandaşın şikayetini ya da talebini yönetim mekanizmasına yansıtmaktadır.

Kaynaklar

- Abay, A. R. (2007), "Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri", iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-04.pdf, 2007
- Acı, E. Y. (2005), **Kalkınma Sürecinin Yeni Aktörleri: Sivil Toplum Kuruluşları**, Günizi Yayıncılık, İstanbul.
- Ak, N. (2003), **AB Sürecinde Sivil Toplumun Yeri ve Önemi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Aktan, C. C. (2002), "Globalleşmenin Boyutları", www.canaktan.org, 2002
- Aslan, M., Kaya, G. (2004), "1980 Sonrası Türkiye'de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları", **Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C.4, S.1.
- Atar, Y. (1997), "Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Düalizmi", **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl.3, S.18.
- Aytekin, Y. (2001), **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Vadi Yayınlar, Ankara.
- Bayramoğlu, S. (2002), "Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim", **Praksis**, S.7.
- Bozkurt, Ö., Ergun, T., Sezen, S. (1998), **Kamu Yönetimi Sözlüğü**, TODAİE Yayını, Ankara.
- Bulaç, A. (1997), "İslam, Laiklik ve Sivil Toplum", **Yeni Türkiye**, S.18.
- Çaha, Ö. (2000), **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş Kültür, İstanbul.
- Çepel, Z. Ü. (2007), "AB Sivil Toplum Diyalogu' Ve Türkiye: Demokratikleşme Bağlamında Sorunlar Ve Beklentiler", <http://www.usagundem.com/makale.php?id=232>, 2007

- Çukurçayır, M. A. (2002), **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Çukurçayır, M. A. (2002), “Yeni Yönetim Modeli arayışları Çerçevesinde Halkın Yönetim Süreçlerine Katılım Olanakları”, **Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri**, TODAİE Yayını, Ankara.
- Demirel, S., Alptekin, K., Alluşoğlu, M. A. (2002), “Sivil Toplum Örgütleri”, **Mülkiye**, S.233, C.26.
- Eke, A. E. (1985), “Anakent Yönetimi ve Yönetimlerarası İlişkiler”, **A.İ.D.**, C.18, S.4
- Ercan, H. (2000), “Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, C.16, No.1.
- Erdoğan, M. (2007), “Sivil Olmadan Siyasal Olmaz”,
<http://209.85.135.104/search?q=cache:ymooTHMZU2EJ:www.liberal-dt.org.tr/index.php%3Fflang%3Dtr%26message%3Dme%26art%3D380+sivil+toplum+demokrasi&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=1, 2007>
- Eryılmaz, B. (2002), “Belediyelerde Demokrasi Geleneği ve Değişim İhtiyacı”, **ÇYYD**, C.11, S.3.
- Görmez, K. (2005), **Küreselleşme ve Yerelleşme**, Odak Yayınevi, Ankara.
- Görmez, K. (1997), **Yerel Demokrasi ve Türkiye**, Vadi Yayınları, Ankara.
- Güzelcik, E. (1999), **Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı**, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Hill, D. M. (1974), **Democratic Theory And Local Government**, London.
- Hocaoğlu, D. (1997), “Sivillik ve Demokrasi”, **Yeni Türkiye**, Yıl.3, S.18.
- Kara, M. (2001), “Küreselleşme Tarafsız mı?” **Türkiye ve Siyaset Dergisi**,
- Keyman, F. (2004), “Türkiye ve Avrupa’da Sivil Toplum”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, No.3.
- Keyman, F. E. (2000), “Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri: “Türban Sorunu”nu Anlamak”, **Global-Yerel Eksende Türkiye**, Der. Ali Yaşar Sarıbay, Fuat E. Keyman, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş. (1995), “Sivil Toplum”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Onar, S. S. (1992), **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, Marifet Basımevi, İstanbul.
- Öner, Ş. (2001), “Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Demokrasi ve Katılım Algılamaları”, **ÇYYD**, C.10, S.2, Nisan.
- Özdek, Y. (1999), “Globalizmin İdeolojik Hegemonyası: Yanılsamalar”, **Amme İdaresi Dergisi**, C.32, S.3, Eylül.
- Özdenkoş, D. (1999), “Merkezi Yönetim ile Yerel Yönetimler Arasında Görev Bölüşümü”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C.1, S.2.
- Özer, M. A. (2000), “Yerel Demokrasi, Demokratik Yerel Yönetimler ve Yerel Yönetimlerin Demokratikleştirilmesi Kavramlarının Tahlili Üzerine” **TİD**, Yıl.72, S.426, Mart.
- Pustu, Y. (2005), “Yerel Yönetimler ve Demokrasi”, **Sayıştay Dergisi**, S.57.
- Sapmaz, İ. (2007), “24 Ocak Kararlarının Dünü, Bugünü”,
http://www.tgrthaber.com.tr/section_view.aspx?guid=bd19751e-1117-4843-8699-f5c025cbb037, 2007
- Sarıbay, A. Y. (1998), **Siyaset, Demokrasi ve Kimlik**, Asa, Bursa.
- Sarıbay, A. Y. (2000), “Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokrasi”, **Global Yerel Eksende Türkiye**, Ali Yaşar Sarıbay, E. Fuat Keyman (der), Alfa Basım Yayın, İstanbul.
- Saygılıoğlu, N., Arı, S. (2003), **Etkin Devlet**, Sabancı Üniversitesi Yayını, İstanbul, Şubat.
- Tekeli, İ. (1999), **Modernite Aşılırken Siyaset**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Tekeli, İ. (2003), “Yönetim Kavramı Yanısıra Yönetişim Kavramının Gelişmesinin Nedenleri Üzerine”, **Türkiye’de Kamu Yönetimi** (ed. Burhan Aykaç ve diğerleri), Yargı Yayınları, Ankara.

Tosun, E. G. (2003), “Sivil Toplum”, **Çağdaş Kamu Yönetimi 1** (ed. Muhittin Acar, Hüseyin Özgür), Nobel, Ankara.

Türkbağ, A. U. (2002), “Bir Demokrasi Klasığı: Alexis De Tocqueville’de Demokrasi Kültürünün Temel Kurumları Olarak Yerel Yönetimler”, **Doğu Batı**, Yıl.6, S.21, Kasım, Aralık, Ocak, 2002-03

Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci, Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Türkiye Ülke Raporu, [http://www.tusev.org.tr/content/detail.aspx?cn=211 - 21k](http://www.tusev.org.tr/content/detail.aspx?cn=211-21k), 2007

Ulugay, O. (2000), “Küresel Dönüşümün Vaat ve Sancıları”, **Karizma Dergisi**, S.4, Ekim, Kasım, Aralık.

Üste, R. B. (2005), “Yerel Yönetimlerde Demokratikleşme”, **TİD**, S.448, Eylül.

Wickwar, H. (1970), **The Political Theory of Local Government**, Universty Of South Carolina Pres, Carolina.

Yatkin, A. (2002), “Türkiye’de Demokratikleşme ve Yerel Yönetimler”, **Yerel Yönetim ve Denetim**, C.7, S.6, Haziran.

Yayman, H. (2000), “1980 Sonrası Türkiye’de Özelleştirme Uygulamalarının Gelişimi ve Kamu Yönetimi Üzerine Etkileri”, **G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, S.3.

Yıldırım, S. (1993), **Yerel Yönetim ve Demokrasi**, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi ve IULA EMME Yayını, İstanbul.

Yıldız, M. (1996), “Yerel Yönetimler ve Demokrasi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, C.5, S.4, Temmuz.